

ENERGETSKA BEZBEDNOST ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE U SVETLU RUSKE ENERGETSKE POLITIKE

*Dr Zorana Z. Mihajlović Milanović**

„Kako danas stoje stvari, ako ne promenimo svoj energetska sistem na radikalna način u narednih deset godina, „točkovi će otpasti“.

IEA, Fath Birol Chief Economist, 2008

Energetska bezbednost, privredni razvoj i efikasnost zaštite životne sredine već dugo su osnovni i uzajamno povezani ciljevi zbog kojih danas nijedna nacionalna ekonomija ne može konstatovati da je „energetski bezbedna“. Ono što se može zaključiti jeste bipolarnost – jedni imaju puteve dolaska do energije uz sve višu i teško održivu političku cenu, a drugi ogromne zalihe energetska resursa pomoću kojih žele da diktiraju budući globalni razvoj.

U cilju obezbeđenja energije za naftne i gasne kompanije, gasovodne i naftovodne infrastrukture, proizvođače, distributere i druge u energetskom biznisu, otvaraju se nove mogućnosti, ali i novi i visoki rizici. Ipak, ni posle više od 30 godina od prve energetska krize nije rešena najvažnija jednačina globalnog sveta – obezbeđenje dovoljnih količina energije, na ekonomski, energetski i ekološki prihvatljiv način!

Pored legende da se nakon devet meseci od najvećeg „blackouta“ (prekida u napajanju strujom) u New Yorku (1977), broj novorođenih povećao za 35%, sve drugo daleko je od romantičnog. Opljačkane radnje, odžepareni građani... i procenjena šteta na oko trista miliona dolara, ali i prvi put jasno prepoznatljiv strah od nedostupnosti i nedovoljnosti energije. Strah postoji i danas. I te davne 1977. i 2009. godine, nakon druge gasne krize, jasno je da je energija uslov održivosti modernog društva.

Energetska krize i ratovi nisu iza nas. Oni traju i direktno utiču na energetska i nacionalna bezbednost putem smanjenja energetska efikasnosti, niže ponude, rasta cena i duboke geopolitičke tenzije. U energetskim krizama i ratovima nema pobednika - svi su gubitnici.

Smanjenje proizvodnje u zemljama potrošačima (koje utiče na povećanje njihove uvozne zavisnosti), nedostatak investicije u energetska infrastrukturu¹, političke nesigurnosti i sukobi direktno utiču na nivo energetska bezbednosti regiona i sveta², smanjenje intenzivnosti i usporenost u realizaciji energetska politika regiona. Primera radi, rešenje za EU u vezi sa njenom gasnom sigurnošću je poznato, i tiče se potrebe za diverzifikacijom (koja je više u domenu priče, nego realnosti), ali i saradnje EU radi definisanja i realizacije jedinstvene energetska politike. Jasno je da bez jedinstvene politike, nema i neće biti sigurnosti snabdevanja, a danas se živi u konstantnoj energetskoj krizi. To što su prva i druga gasna kriza obeležene početnim danima 2006. i 2009. godine ne znači da su toliko i trajale. Trajale su i pre toga, a traju i danas.

Jasno je da nije moguće ostvariti razvoj ukoliko se ponuda i tražnja energije ne susretnu, pa mišljenje da su zemlje imaoci energetska resursa u boljoj poziciji ne odgovara

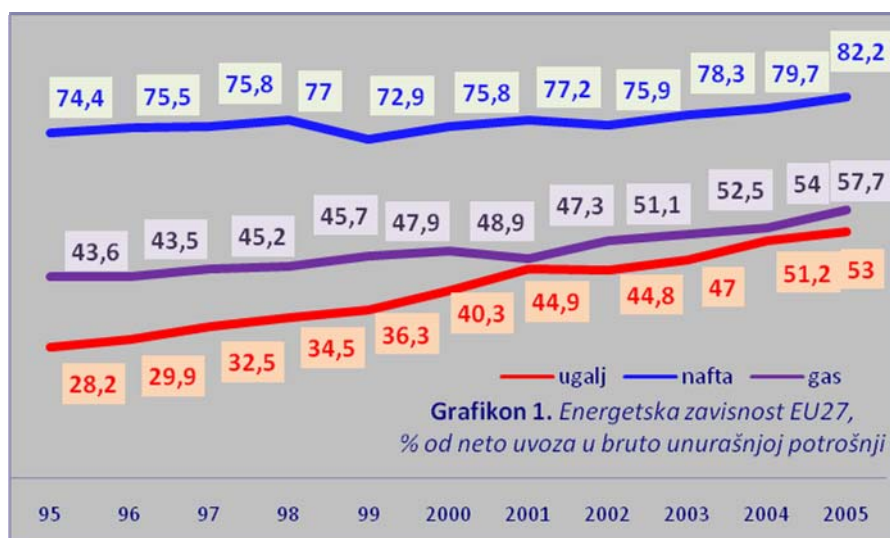
* **Doc Dr Zorana Mihajlović – Milanović** je Savetnik za pitanja energetike i energetska bezbednosti ISAC Fonda, predavač na Univerzitetu „Megatrend“

¹ Procene Međunarodne agencije za energetiku (IEA) su da postoji potreba za ulaganjem oko dvadeset triliona dolarado 2025. godine u energetska infrastrukturu.

² Rat u Iraku (zbog kojeg će decenije biti potrebne da se proizvodnja vrati na predratni nivo), sukobi u Ekvatorijalnoj Africi, duboko poremećeni odnosi snabdevača-proizvođača i potrošača, političkim interesima vođeno smanjenje/povećanje dotoka energetska sirovina poput nafte i gasa.

realnosti. Hoće li Rusija, na primer, imati koristi ili štete od toga što će zatvoriti gas Evropi³? Može li sa sobom poneti milijardama vredne i hiljadama kilometara dugačke gasovode – naftovode? Šta bi se desilo sa ekonomijom Rusije kada bi se budžet ove zemlje smanjio za 50%, ukoliko bi zemlje EU prestale da koriste i plaćaju gas⁴?

Poznato je da od ukupnog izvoza gasa iz Rusije 94% ide ka evropskim zemljama. U Evropi, ruski gas čini 38% evropskog uvoza. Projekcije budućnosti opominju i jedne i druge, i o budućnosti se danas mora voditi računa. Potrebe za uvozom gasa u EU (u 2030-oj) biće povećane za 5-6 puta, u odnosu na njenu proizvodnju gasa. Neke zemlje Evrope imaju znatan udeo u uvozu gasa iz Rusije, poput Nemačke i Italije, pa ne čudi njihova primarna okrenutost bilateralnim dogovorima sa Rusijom, a na uštrb evropske jedinstvenosti. Poslednjih godina Gazprom zaključuje ugovore sa Eni (Italija), Gaz de France (Francuska), Gasunie (Holandija), Basf (Nemačka), E.On Ruhrgas (Nemačka). Očajnički želeći pristup energiji, i, naravno, profit, evropske kompanije igraju jedna protiv druge, kako bi dobile što bolje uslove i prednosti. Ako neka i ne bi htela da prihvati pravila Moskve, konkurent će na ista brzo pristati (ostavljajući prvu kompaniju bez ičega). Dodatno, ovakva ekonomska i energetska međuzavisnost i te kako utiče na spoljnu politiku EU jer umanjuje njenu mogućnost uticaja i podrške ključnim alijansama u Evropi i Aziji, posebno balkanskim zemljama, zemljama Centralne Evrope, i Azije, kao što su Ukrajina, Gruzija, Azerbejdžan, Kazahstan i Turkmenistan, koje su glavne tranzitno-proizvođačke zemlje. Ruski gas takođe čini 98-100% potrošnje u Belorusiji, Estoniji, Finskoj, Gruziji, Letoniji i Moldaviji.

Oko jedne četvrtine snabdevenosti EU dolazi od jedne kompanije – ruskog Gazproma – od čega se 80% isporučuje jednom rutom, kroz Ukrajinu, koja je kritična tačka transporta, posebno za Rusiju⁵. Raspadom SSSR-a, Evropa se suočila sa postojanjem dualnog monopola: monopola Rusije u količini odnosno volumenu gasa i nafte, i monopolom Ukrajine nad transportnim rutama. To svakako umanjuje manevarski prostor EU, koja je dodatno i energetska siromašna.

³ Samo u toku trajanja druge gasne krize Gazprom je dnevno gubio dvesta miliona američkih dolara.

⁴ U januaru i februaru 2009. godine tranzit gasa preko Ukrajine smanjen je za 50%. Kroz Ukrajinu je prošlo jedanaest milijardi m³ gasa što je 53,2% manje nego u istim mesecima 2008. godine. Osnovni razlog jeste smanjenje potrošnje u Evropi, usled velike krize, ali ovaj pad prihoda će se i te kako odraziti na budžet i ekonomiju Rusije. U prvoj polovini 2009. godine Gazprom će od prodaje gasa zemljama van CIS-a zarađivati 36-42% manje nego u istom periodu 2008. godine (dvanaest milijardi dolara).

⁵ Relacije između Rusije i Ukrajine počele su da se hlade od izbora u Ukrajini 2004. godine, kada je pobedio prozapadni „proNato“ političar Victor Yushcenko, pa je i sigurnost isporuke dovedena u pitanje. IEA analitičar (Tom Gold) rekao je: „It is difficult to remove politics from anything to do with Ukraine and Russia“. Dok je Ukrajinu vodio proruski političar nije bilo ovakvih problema, a cena gasa prema ovoj zemlji takođe je, kao i danas, bila ne-konkurentna, tačnije tada je smatrana prijateljskom.

Energetske nestašice električne energije EU će biti u mogućnosti da reši ponovnom renesansom nuklearne energije i delimično energijom iz obnovljivih izvora energije, ali problemi koji postoje sa naftom i gasom neće ići tom brzinom. Tečni naftni gas, biodizeli i biogoriva jesu opcije za koje je potrebno mnogo ulaganja i moći će samo delom da zadovolje energetske tražnje, a rezultati se mogu očekivati tek u decenijama koje dolaze.

Kako je za „tango potrebno dvoje“, svako zaoštavanje ili poboljšavanje odnosa na relaciji EU-Rusija rezultira ugrožavanjem ili stabilnošću snabdevanja evropskih potrošača. Ukoliko dobavljač gasa odbije da obezbedi gas ili ga ponudi po nerazumno visokoj ceni, potrošač nije u stanju da reaguje i okrene se drugom izvoru u kratkom periodu (potrošač neće imati drugu mogućnost nego da prihvati uslove ponuđača ili da nastavi „bez gasa“ što nije prihvatljivo). Sa druge strane, ako se dogovorno sklope sporazumi o izgradnji velikih infrastrukturnih projekata, a potom promena vlade dovede to moratorijuma na iste, onda je poruka jednako loša kao u situaciji „političkog“ smanjenja dotoka gasa određenoj zemlji.

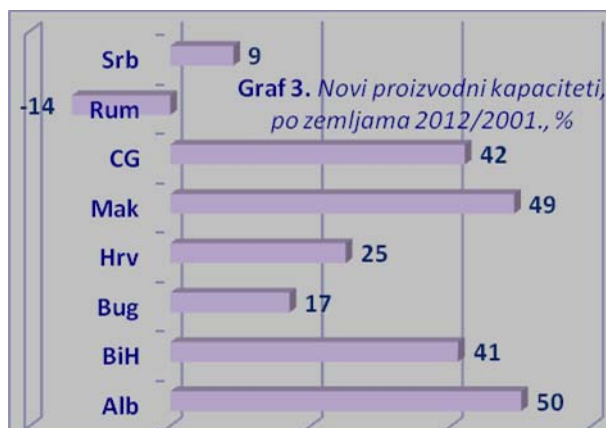
Rešenje za EU jeste jasan odnos i dogovor sa ruskom stranom u vezi sa svim pitanjima u ovoj oblasti, uključujući i ona vezana za izgradnju novih gasovoda i naftovoda. Ništa manje značajni jesu odnosi sa tranzitnim zemljama, kao na primer zemljama Jugoistočne Evrope. One su karika bez koje nije moguće uspostaviti kvalitetnu saradnju u odnosima Rusija–EU, EU–Rusija. Potpisivanjem Ugovora o energetici zemalja Jugoistočne Evrope, ove zemlje postale su korak bliže EU. Imajući u vidu njihovu dugogodišnju političku i ekonomsku vezanost za bivši SSSR, kao i jak uticaj i nasleđe tog perioda, formiranje Energetske zajednice ogroman je korak za te zemlje i politički uspeh, odnosno dobitak za EU.

Region Jugoistočne Evrope čini populacija od pedeset pet miliona stanovnika, smeštenih u čak devet zemalja, i bruto društveni proizvod u 2008. godini od četiri stotine sedamnaest milijardi dolara. Iako je broj stanovnika približno jednak broju stanovnika Italije ili Francuske, bez energetske razvijenosti zemalja Jugoistočne Evrope, energetske rezultate za EU bile bi nestašice energije i energenata, a za Rusiju pad efikasnosti. Upravo je u tome komparativna prednost celog regiona, posebno zemalja kao što su Srbija, Bosna i Kosovo.

Ukoliko ove zemlje ne budu političke stabilne i investiciono zadovoljene, komparativna prednost dobrog geostrateškog položaja koju imaju, pretvoriće se u svoju suprotnost. Postaću usko grlo razvoja, ne toliko njih samih, koliko celog regiona. Samo do 2012. godine ovom regionu potrebno je 440 MW novih elektroenergetskih kapaciteta. Dalja ulaganja se do 2020. godine procenjuju na čak trideset milijardi evra.

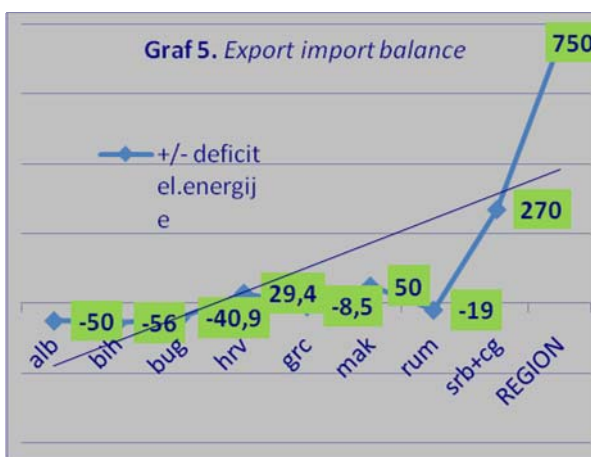
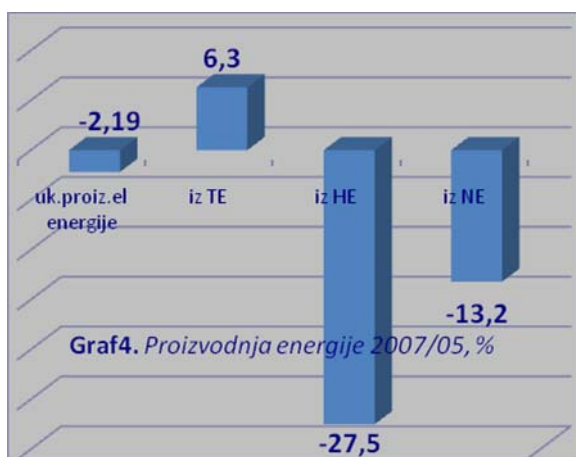
Tabela 1. Planirani proizvodni infrastrukturni energetske kapacitete do 2012. godine u regionu Jugoistočne Evrope, MW

	termo	hidro	nuklearni	ukupno
Albanija	578	243		821
BiH	677	913		1590
Bugarska	2100	-129	-109	1862
Hrvatska	807	146		953
Makedonija	10	694		704
Crna Gora	210	150		360
Rumunija	-3594	194	800	-2600
Srbija	602	152		754
Region	1390	2363	691	4444
	31,3%	53,2%	15,5%	

Mnogo je kritičnih tačaka budućeg energetskog statusa regiona. One najvažnije odnose se na sledeće:

1. Nedovoljnost energetskih kapaciteta (49,5GW) osnovni je uzrok prekida u napajanju. Devastiranje infrastrukture dovelo je do potrebe za novih 4500MW, odnosno do potreba ulaganja oko pet milijardi evra do 2012. godine,
2. Prosečna godišnja stopa rasta tražnje za energijom procenjuje se na 2,3% (sa 1714 na 2194TWh) do 2012. godine (što je duplo više u odnosu na prethodnu deceniju),
3. Investiciona klima je i dalje u većem broju zemalja nedovoljno pogodna za investitore, posebno sa stanovišta njihove zaštite (politika, zakonodavstvo, regulativa, tarifne reforme),
4. Sektorski, najveći potrošači energije su domaćinstva, što ukazuje na nedovoljan razvoj industrije, ali i na sigurni rast tražnje za energijom u godinama koje dolaze,
5. Proizvodnja gasa i nafte je limitirana zbog oskudice u rezervama. Zapadni Balkan veoma je zavisian od uvoza fosilnih energetskih izvora van regiona,
6. Energetska intenzivnost⁶ je visoka, i preko 2,5 puta viša nego u regionu EU.

Iako su vlade zemalja Jugoistočne Evrope, koje su početkom 2000. godine izrazile spremnost za restrukturiranjem sektora i uspostavljanjem tržišta energije, potpisale Ugovor o

⁶ Energetska intenzivnost jeste prosečna količina energije potrebna za proizvodnju jedne jedinice bruto društvenog dohotka.

energetici⁷, mnoge aktivnosti ne odvijaju se brzinom kojom bi trebalo, što se direktno odražava na smanjen priliv investicija, odnosno usporavanje izgradnje novih kapaciteta.

Mogućnosti za investiranje u ovom regionu ima mnogo, ali će one ostati samo „potencijalne“ ukoliko u ovim zemljama odredbe Ugovora o energetici zemalja Jugoistočne Evrope ne budu intenzivnije, a direktive Evropske unije se ne budu striktno primenjivale.

Strateški energetske ciljevi regiona Jugoistočne Evrope ne mogu da odstupaju od strateških ciljeva EU u delu koji se tiče bezbednosti ponude, prihvatljivih i očekivanih cena energenata (koje podstiču konkurentnost, a ne monopolizam), kao i ekološke i energetske održivosti. Trenutno stanje u regionu daleko je od ovih postulata: energetska bezbednost je u padu, cene električne energije, gasa i derivata nafte niti su očekivane niti su konkurentne, a udeo ugljenika u energetskim izvorima u proizvodnji energenata stalno raste. Solucije koje stoje pred ovim zemljama na dugi rok su jasne: povećanje udela obnovljivih izvora u energetskom miks i povećanje proizvodnje biogoriva, podizanje globalnog partnerstva ovih zemalja i EU, ulaganje u energetske tehnologije⁸ – posebno u fosilne izvore sa niskim procentom ugljen-dioksida i energetske efikasnost.

Tabela 2. Kretanje proizvodnje električne energije 2007/2005., %

	BiH	Bugarska	Hrvatska	Grčka	Makedonija	Rumunija	Srbija+CG
Uk.proizvodnja el.energije	-6,5	-13,8	-1,8	+4,0	-6,3	+2,8	-1,5
Iz TE	17,8	5,4	28,7	9,8	0,3	-3,4	8,0
Iz HE	-33,3	-47,5	-31,8	-40,5	-28,8	-21,5	-19,3
Iz NE		-27,0				37,4	

Geografski, lokacija između energetske resursa bogatih (Rusija, Kaspijskih region, Bliski istok) i glavnih energetske potrošača Zapadne i Centralne Evrope čini region geopolitički atraktivnim, a energetske i ekonomske značajnim. Šansu koja stoji pred Jugoistočnom Evropom da postane najveći „hub“ za tranzit gasa od Bliskog istoka, Centralne Azije i Kaspijskog regiona do potrošača EU moguće je realizovati samo uz dobro razvijenu infrastrukturu.

Tabela 3. Rang indeksa ekonomskih sloboda i percepcije korupcije u zemljama Jugoistočne Evrope i Rusiji

Zemlja	Rang indeksa ekonomskih sloboda 2009	Rang indeksa percepcije korupcije 2008	Zemlja	Rang indeksa ekonomskih sloboda 2009	Rang indeksa percepcije korupcije 2008
Bugarska	56	72	Albanija	62	85
Rumunija	65	70	Turska	75	58
Makedonija	78	72	Crna Gora	94	85
Srbija	109	85	Hrvatska	116	62
BiH	134	92	Rusija	146	147

Potrebno je još mnogo uraditi da bi ovaj region mogao da zadovolji stalno rastuću tražnju za energentima, posebno gasom. Koliko mogućnosti za proizvodnju električne

⁷ Ugovor o uspostavljanju Energetske zajednice zemalja Jugoistočne Evrope potpisan je u Atini 25.10.2005, a ratifikovan od strane EU i na snagu stupio 1. juna 2006. godine. Ovo je prvi dokument u oblasti energetike koji ima obavezujući status, potpisan između zemalja Jugoistočne Evrope i EU. Ratifikovanjem Ugovora u parlamentima zemalja potpisnica ozvaničena je obaveza kreiranja (EU i 9 zemalja partnera) zakonodavnog okvira za uspostavljanje jedinstvenog integrisanog energetske tržišta.

Ciljevi Energetske zajednice zemalja Jugoistočne Evrope su stvaranje uslova za ulazak novih investicija u energetske sektor, kao i otvaranje tržišta energije ovih zemalja u skladu sa direktivama EU, uz jačanje uslova za nesmetanu zaštitu životne sredine u realaciji sa energetske ponudom regiona.

⁸ Godišnje investicije EU u energetske tehnologije su oko jednu milijardu evra u periodu 2007-20123.godine.

energije postoje, toliko mogućnosti i stanje rezervi gasa i nafte ukazuju da je ovaj region bio i jeste zavisian od uvoza. Visoki udeo ruskog gasa u uvozu imaju Litvanija, Letonija, Mađarska i Slovačka. Pored toga, zemlje poput Litvanije, Estonije, Bugarske i Poljske koriste gas u velikom obimu u petrohemijskoj industriji. Ako ga nema, te fabrike prosto moraju biti zatvorene, a petrohemijski proizvodi uvezeni.

Osnovne karakteristike gasne privrede regiona posebno se ogledaju u nedostatku skladišta, nepostojećoj ili nerazvijenoj gasovodnoj mreži, niskoj upotrebi gasa, ali visokoj zavisnosti od jednog dobavljača (Rusije). Iako su se zemlje Jugoistočne Evrope opredelile za reformu gasne privrede, promene su mnogo sporije nego što se zahtevalo i očekivalo. Koliko je gas na „tankoj“ niti u ovom regionu, govore i dve gasne krize, a posebno druga (januara 2009), koju su ove zemlje i te kako osetile. Snabdevanje upravo Rumunije, Bugarske, Srbije, Grčke, Makedonije i Hrvatske bilo je ozbiljno ugroženo.

Tabela 4. Udeo gasa u energetsom miksu svake zemlje regiona i odnos uvezenog gasa iz Rusije u odnosu na ukupnu potrošnju gasa u Jugoistočnoj Evropi, %

	Bugarska	Grčka	Rumunija	Hrvatska	Srbija	BiH	Makedonija
Udeo gasa u energetsom miksu	14	9	35	27	12	7	4
Uvoz gasa iz Rusije u komparaciji sa ukupnom potrošnjom	87	80	35	39	88	100	100

Kod većine zemalja gas primarno dolazi iz Rusije preko Ukrajine. Dve zemlje (Rumunija i Hrvatska) imaju značajnije učešće domaćeg gasa, a druge dve (Bugarska i Srbija) raspolažu domaćim gasom, ali u manjim količinama. Kako je region spona u snabdevanju gasom od Rusije ka EU, to su strateški ciljevi ovih zemalja i ciljevi buduće investicione politike:

1. Rast upotrebe gasa (bilo u proizvodnji električne energije, bilo u potrošnji domaćinstava, grejanje i hlađenje),
2. Jačanje regionalne integracije kako bi se na najmanju moguću meru sveli eventualni prekidi u napajanju (kako u pogledu investiranja u gasnu infrastrukturu tako i u pogledu razvoja tržišta), i
3. Ulaganje u gasna skladišta i interkonektivne mreže.

Prosečna godišnja stopa rasta tražnje za gasom u regionu Jugoistočne Evrope biće 2,6% ali sa velikim varijacijama u zavisnosti od zemlje do zemlje. Potrebe za gasom dovešće do rasta projektovane tražnje do 2025. godine za 72% (i to sa 26,2 milijarde m³ 2005. godine na četrdeset pet milijardi m³ u 2025. godini). Nedostatak u ponudi gasa, koji će se u tom periodu stvoriti biće povećan za čak 96%.

Najviše prosečne stope rasta tražnje za gasom ostvariće upravo one zemlje koje su trenutno u regionu mali potrošači gasa, i samim tim nedovoljno gasifikovane – Albanija i Bosna i Hercegovina. Sa druge strane, nedostatak dovoljne ponude gasa (gap supply) beležiće, Bugarska, Hrvatska i Srbija uključujući i Kosovo.

Tabela 5. Tražnja za gasom i supply gap zemalja Jugoistočne Evrope

	Rumu- nija	Bugar- ska	Srbi- ja	Hrvat- ska	BiH	Make- donija	Alba- nija	Koso- vo	CG
Prosečna godišnja stopa rasta tražnje za gasom	1,7	3,2	1,9	1,0	6,1	3,8	10,2	15,5	1,0
2025/2015, supply gap%	+92	+106,6	+140	+233	+83	+57	+42,8	+200	+16,6

Tržište Jugoistočne Evrope relativno je malo u uslovima sadašnje i buduće potrošnje gasa, zbog čega je ulaganje u razvojnu energetska infrastrukturu još izazovnije. Ukoliko se gas bude nabavljao po razumnim cenama, može se očekivati da ekonomska i profitna strana investicija budu bolje.

Veći broj zemalja regiona ima jednog uvoznika i jednu prenosu kompaniju za gas, sa izuzetkom, na primer, Srbije koja ima Jugorosgaz, koji je prenosna kompanija za jug, a Srbijagas za sever i centralni deo zemlje. BiH koja koliko god da je geografski mala, ali mala i po količinama gasa koje troši, ima čak tri prenosne kompanije. Sa druge strane, stanje i trend u regionu ukazuju na veći broj distributivnih kompanija.

Tabela 6. Gasni sektor regiona

Tržište	Uvoznici	Prenosne kompanije	Distributivne kompanije
Rumunija	Romgaz	Transgaz	Distrigaz Nort Distrigaz Sud Dr.male- dist.komp.
Bugarska	Bulgargaz	Bulgargaz	Veliki broj Srbijagas
Srbija	Jugorosgaz	Srbijagas Jugorosgaz	JRG Mnoge lokalne dis.kom
Hrvatska	INA	Plinacro	Veliki broj Zvornik Stan
BiH	Energoinvest	Gaspromet Pale Sarajevogas Lukovica BH gas Sarajevo	Sarajvogas Sarajevo Sarajevogas Lukavica Visokogas
Makedonija	Makpetrol	GAMA	

Kako gas dolazi od jednog dobavljača – izvora, jasno da izvori i potencijalne rute snabdevanja gasom ovog regiona uključuju pored ruskog gasa (kroz postojeće i/ili nove rute) i kaspijski (Nabuko i/ili drugi), ali i gas južnih izvora (Iran, Irak, Egipat). Dodatni način ublažavanja nedostatka gasa sigurno je i širenje upotrebe tečnog naftnog gasa (koji bi mogao biti isporučen Mediteranom iz Severne Afrike – Egipta, Libije i Alžira.)

Potencijalni regionalni projekti snabdevanja EU kojim će se pokrivati buduća tražnja Jugoistočne Evrope odnose se kako na one koji će crpeti ruski gas, tako i na one koji će upumpavati kaspijski gas. Neće biti moguće izgraditi sve gasovode, pre svega zbog stepena isplativosti investicija, niti izgraditi i konkurentne konkurenata (Nabuko i Južni tok).

Tabela 7. Potencijalni glavni regionalni projekti

Glavni gasovod	gas	Tranzitne zemlje	kompanije
TGI Turska-Grčka-Italija	kaspijski	Turska, Grčka i Italija	Edison (Italija), DEPA (Grčka), i Botas (Turska)
TAP Trans Adriatic Gas	kaspijski i/ili ruski	Turska, Grčka, Albanija i Italija	EGL (Švajcarska)
IAP Ionina Adriatic Pipeline	kaspijski	Turska, Grčka, Makedonija, Kosovo, CG, BiH, Hrvatska, Slovenija, Italija	EGL (Švajcarska) Plinacro, Hrvatska
Nabucco	kaspijski	Turska, Bugarska, Rumunija, Mađarska, Austrija	Botas (Turska), Bulgargaz (Bugarska), Transgaz (Rumunija), Mol (Mađarska), i OMV (Austrija)
GUEU White Stream Gruzija-Ukrajina-EU	kaspijski, Azerbejdžan	Gruzija-Rumunija ili Gruzija-Ukrajina- Rumunija, ili Gruzija- Hrvatska-Poljska	GUEU Inc, privatni konzorcijum registrovan u SAD
Blue Line, Blue stream II	ruski, Turkmenistan preko Rusije	Bugarska, Srbija, BiH, Hrvatska	Gazprom
South Stream, Nord Stream	ruski, Turkmenistan preko Rusije	Bugarska, Rumunija, Mađarska	Gazprom

Zaključak

Da bi se situacija rešila i da bi evropski potrošači bili zasigurno snabdeveni u godinama koje dolaze nisu dovoljne samo direktive⁹, poput nove koja se odnosi na povećanje bezbednosti snabdevanja gasom u EU, promene strateških planova. Neophodno je postizanje dogovora između glavnih aktera, na prvom nivou EU i Rusije, a potom zemalja tranzitera, kao što su to zemlje Jugoistočne Evrope, i zemalja koje bi bile dodatni mogući snabdevači iz Kaspijskog regiona.

Ono što je svima zajedničko jeste obezbeđenje dovoljne ponude na ekonomski i energetske realnim osnovama. Od zrelosti vladara iz senke – politike i njenih interesa – zavisice i dinamika izgradnje gasovoda/naftovoda.

⁹ Nova Direktiva EU o bezbednosti snabdevanja gasom (jul 2009), kojom se zemlje članice obavezuju da preuzmu mnoge aktivnosti kako bi sprečile moguće prekide u napajanju gasom. Do marta 2014. godine, one treba ili da obezbede dovoljne kapacitete skladišta gasa ili diverzifikuju svoju energetske ponudu i da mogu da izdrže minimum 60 dana prekida u dotoku gasa. Do 31.03.2014. godine definisaće se Plan za hitne situacije, a do istog datuma 2014. godine zemlje članice treba da potvrde da imaju potrebnu gasnu infrastrukturu, a prema zahtevu Direktive.